

Manifestări ale atriției limbii române ca limbă maternă - o analiză de corpus din perspectiva erorilor

Ileana Oana Macari¹

Motto: *Și dacă, așa cum e probabil, înstrăinată printre străini, cu copii și nepoți care nu vor ști un cuvânt românește, dacă atunci, bătrână, nu-mi voi mai aduce aminte aproape nimic din limba care a fost cândva a mea, în clipa morții îți voi spune că te iubesc în românește....* (Mircea Eliade, *Noaptea de Sânziene*)

Abstract

Manifestations of L1 attrition in seven Romanian expats – a view from error analysis. This paper focuses on mother tongue (L1) attrition and its manifestations in seven Romanian expats. The research is based on error analysis and investigates a corpus of authentic materials written by individuals who were born and educated in Romania until a certain age and who have been living abroad for 7 to 40 years. All of them are currently using Romanian only in certain types of interactions as their adoptive countries have other official languages. The data source for the research is chiefly a corpus of letters and e-mails written by the subjects between 2008 and 2015. The most important issue to relate is that the investigation confirms the assumption that there is a systematic correlation between the L1 and the L2 competence which is linked to the level of education, that the L2 interference does not explain all the L1 errors and that syntax and receptive skills are more resistant to attrition than morphology, semantics and expressive skills.

Key-terms: first language (L1), second language (L2), L1 attrition, L1 retention, bilingualism, linguistic loyalty, corpus analysis, error analysis

Introducere

Atriția limbii sau, în termeni simpliști, uitarea parțială a unei limbi de către un individ, poate fi definită ca erodarea graduală a deprinderilor lingvistice din cadrul limbii materne (L1) sau al unei limbi străine (L2), produsă prin utilizarea restrânsă a acelei limbi și înlocuirea sa cu o altă limbă. Pentru a face o scurtă clarificare terminologică, voi spune că, în lipsa unor studii din lingvistica românească în care să fi fost atestat un corespondent pentru *attrition* (preluat fie prin franceză, fie prin engleză), am optat pentru termenul *atriție*², deoarece procesul prin care cineva uită treptat o limbă presupune, în afară de diminuarea utilizării acesteia, și contactul prelungit cu o alta, care devine dominantă.

¹ Universitatea "Alexandru Ioan Cuza", Iași, România

² Conform DEX, *atriția/atrițiunea* este un termen tehnic cu sensul de "uzură a pietrelor unei îmbrăcămînți rutiere prin frecarea între ele" (dexonline.ro/definitie/atrițiune, fără an), definiție care, translată către domeniul lingvistic, descrie natura fenomenului în discuție.

În sensul definit mai sus, atriția se situează în domeniul mai larg al bilingvismului (studiat consecvent încă din anii 1960) și este afectată de implicațiile cognitive pe care acesta din urmă le are asupra vorbitorului. Cercetările au arătat că, la nivel lingvistic, studiarea atriției limbii materne oferă informații interesante despre efectul acesteia asupra ortografiei, fonologiei, morfo-sintaxei și lexicului, așa cum se manifestă acestea în felul în care vorbitorul bilingv utilizează L1 și L2. Dintre diversele dihotomii propuse de lingviști de-a lungul timpului (bilingvism coordonat vs. bilingvism compus (Weinreich 1953); bilingvism aditiv vs. bilingvism substractiv (Lambert 1975), bilingvism elitist vs. bilingvism popular (Skutnabb-Kangas 1981), bilingvism simultan vs. bilingvism succesiv (McLaughlin 1984, De Houwer 1997), bilingvism timpuriu vs. bilingvism târziu (Lambert 1985, Cummins 1998), trei sunt cu precădere exploatabile pentru prezentul demers.

Astfel, este util să apelăm mai ales la dihotomiile lui McLaughlin și Lambert, distingând întâi între *bilingvismul simultan*, produs atunci când un copil învață și utilizează regulat ambele limbi de timpuriu (>2 ani) și până la 17 ani³, și *bilingvismul secvențial/succesiv*, când limba a doua/limba secundară⁴ nu este învățată ca limbă maternă, ci ca limbă străină (De Houwer, 1996, pp. 219-249). Literatura de specialitate arată că vorbitorii bilingvi, atât cei simultani, cât și cei secvențiali, utilizează limba/limbile altfel decât vorbitorii monolingvi, întrucât, prin fenomenul de interferență interlingvistică, cunoașterea unei limbi suplimentare afectează utilizarea celeilalte/celorlalte. În acest sens, după ce identifică diferențele dintre vorbitorii bilingvi și cei monolingvi, Schmid concluzionează că acestea îi afectează atât pe bilingvi, cât și pe atriteri (2013, p. 5). Mai ales în cazul vorbitorilor bilingvi secvențiali pentru care L2 (sau, în multe cazuri, chiar L3) devine dominantă, transferul negativ ca fenomen de contact se produce nu numai dinspre limba maternă (L1) către limba străină și/sau limba a doua (L2/L3), cât mai ales dinspre L2/L3 către L1, efecte identificate ca fiind manifestări ale atriției.

O altă distincție utilă analizei de față este făcută între bilingvismul substractiv și cel aditiv (Lambert 1975, 1983; Cummins 1983, 1994, 2000, 2007, 2011), la care aș adăuga o categorie suplimentară, bilingvismul pasiv. În opinia lui Lambert și Cummins, în bilingvismul aditiv individul își dezvoltă competențele lingvistice ale L2 continuând, în paralel, și dezvoltarea L1. Altfel spus, procesul implică adăugarea L2, și nu înlocuirea L1, așa cum se întâmplă în cazul bilingvismului substractiv. În formularea lui Liddicoat,

³ La vârsta de 17 ani se consideră încheiat procesul de însușire a L1.

⁴ *Limba a doua/limba secundară* este traducerea în română a termenului *second language*, respectiv o limbă care se învață după limba maternă, în școală sau în alte circumstanțe, și care este limba comunității în care trăiește vorbitorul (așa cum este româna pentru minoritățile naționale din România).

bilingvismul substractiv ”se dezvoltă dacă două limbi sunt concurente, și nu complementare. O astfel de concurență apare atunci când limba minoritară este înlocuită de limba dominantă, mai prestigioasă, a majorității” (1991, p. 6).

Retenția este un termen subsidiar în discuția de față, și, în ceea ce îl privește, voi utiliza definiția oferită de Gardner, respectiv ”menținerea sau îmbunătățirea abilităților lingvistice după învățarea unei limbi” (1982, p. 24). Observația sa cum că retenția depinde de competența lingvistică, dar și factorii care, în viziunea sa, afectează competența vor fi utilizați în continuare în analiză. Aș adăuga faptul că, în cazul expatriaților, retenția limbii materne este influențată, în plus, și de loialitatea lingvistică.

Retenția unei limbi (fie ea L1, fie L2 sau L3) este favorizată atunci când acea limbă este oficială și/sau națională, când este folosită în mass-media la care vorbitorul are acces constant, în serviciile religioase sau în educație. De asemenea, prin facilitarea interacțiunilor verbale în acea limbă, un număr mai mare de vorbitori care trăiesc în aceeași zonă îmbunătățește retenția.

În ceea ce privește factorii lingvistici-cognitivi, literatura de specialitate propune un număr imens de rezultate, dintre care am selectat câteva concluzii care pot fi utile prezentei analize. Astfel,

- a) unele aspecte ale limbii sunt mai vulnerabile la atriție decât altele (de ex., elementele lexicale se pierd mai ușor decât idiomurile) (Lambert & Freed, 1982; Weltens, 1987; Weltens & Cohen, 1989; Tomiyama, 2000; Montrul, 2002, etc.)
- b) uitarea pe termen lung se aplică anumitor trăsături, însă nu și altora (Andersen, 1982)
- c) unele aspecte ale atriției pot fi explicate ca fiind reversul procesului de însușire a limbii (Olshtain, 1989).

Există, însă, și influențe extra-lingvistice, care trebuie considerate în asociere cu factorii lingvistici, printre care vârsta la care vorbitorul iese din mediul L1, soliditatea și circumstanțele însușirii inițiale a L1, durata acțiunii atriției asupra L1, contactul cu L1 în mediul L2, identitatea culturală, atitudinea față de - și motivația pentru - utilizarea L1. Adesea, acțiunea unora dintre factorii face vorbitorii să se bazeze mai mult pe L2, care în cele din urmă înlocuiește L1. După cum observă Seliger & Vago, ”rolul diminuat al L1 în utilizare și funcție, exacerbă de separarea de comunitatea vorbitoare de L1 în cazul imigranților, este una dintre variabilele socio-lingvistice semnificative în debutul și întreținerea atriției” (1991, p. 4).

Lucrarea de față va aborda problema atriției L1 în cazul vorbitorului bilingv secvențial (așa cum sunt toți subiecții, cu excepția S3, care este bilingv

simultan) în creierul căruia, așa cum observă Fishman, cele două limbi coexistă și se „luptă” pentru un spațiu de memorie și de procesare finit (în Seliger & Vago, 1991, p. 4). Este clar că o astfel de „luptă” va fi influențată de condițiile de utilizare a celor două limbi, una putând pierde teren în fața celeilalte care este, de exemplu, limba oficială a comunității în care trăiește vorbitorul sau limba sistemului de educație, sau o limbă mai prestigioasă.

Prezentul studiu, în care toți subiecții considerați aveau peste 17 ani la momentul emigrării (cu excepția S2), arată că aceștia parcurg doar primele două etape ale procesului, în sensul că, în cazul lor, instalarea atriției este urmată de perioada bilingvă, la care și rămân. Partea aplicată, bazată pe analiza erorilor, abordează competența în L1 a participanților, pusă în relație cu factorii lingvistici și extra-lingvistici care îi caracterizează pe fiecare dintre aceștia.

Colectarea datelor și metoda

Principalul scop al acestui articol este să evalueze stadiul atriției L1 prin identificarea manifestărilor lingvistice ale acestui proces la un număr de 7 subiecți născuți și educați până la o anumită vârstă în România și care locuiesc în străinătate de o perioadă cuprinsă între 40 și 7 ani. Am pornit de la premisa că inventarierea și analiza erorilor poate să indice tipul de bilingvism pentru un vorbitor și chiar să anticipeze anumite comportamente lingvistice ale acestuia în L1 și chiar în L2. De asemenea, consider utilă pentru prezentul demers concluzia lui Schmid cum că fenomenele atriției în L1 și L2 sunt similare (2013, p. 4), ceea ce îmi permite utilizarea unor rezultate ale cercetării din domeniul mai larg și extrem de bine documentat al însușirii și învățării limbilor străine.

Pentru analiza lingvistică a corpusului de texte pe care se bazează această cercetare, voi utiliza unele dintre caracteristicile atriției L1 referitoare la textul scris identificate de Schmid (2013, p. 4), pe care le voi suplimenta cu factorii extra-lingvistici pentru fiecare participant la studiu.

Despre fiecare dintre participanții la studiu, am colectat date specifice în legătură cu factorii lingvistici, cognitivi și sociali care influențează atriția L1. Acolo unde a fost cazul, am luat în considerare și observațiile ocazionale făcute de unii dintre aceștia despre L1, L2 și relațiile dintre acestea. De asemenea, deoarece îi cunosc personal pe toți subiecții, unii fiind chiar membri ai familiei mele, am avut avantajul de a avea suficiente date biografice despre fiecare încât să pot face o evaluare informată a solidității și circumstanțelor învățării inițiale a L1 pentru fiecare dintre ei.

Analiza se bazează pe un corpus de texte scrise, format din 5 scrisori și 23 de mesaje e-mail scrise de cei 7 subiecți pe parcursul a 7 ani (2008-2015). La

redarea exemplelor din mesajele e-mail, la care expeditorii nu au folosit diacritice, voi păstra forma și punctuația originală. Întrucât nu am administrat teste sau chestionare periodice participanților, studiul nu este unul longitudinal, însă anumite observații legate de evoluția observabilă a deprinderilor lingvistice în L1 vor fi necesare. În fine, referirile la L2 vor fi doar ocazionale în secțiunea aplicată, având în vedere faptul că participanții sunt rezidenți a 6 țări diferite (Grecia, Germania, Italia, Spania, Marea Britanie și Franța), iar o abordare contrastivă între română și fiecare dintre cele 6 limbi ar fi greu de realizat.

Subiecți

Tabelul alăturat conține informațiile esențiale despre participanții la studiu:

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
vârsta emigrării	31	10	21	22	30	29	42
durata rezidenței	40	40	26	26	18	9	7
țara de rezidență	Grecia	Grecia	Germania	Italia	Spania	Anglia	Franța
studii în L1	medii	univ.	univ.	medii	univ, doctorat	univ.	univ., doctorat
L2	greaca	greaca	germana	italiana	spaniola	engleza	franceza
contactul cu L2 anterior plecării	familie	familie	familie + școală	-	școală	școală	școală
L1 soț/soție	greaca și româna	greaca	româna	româna	spaniola	româna	româna
limbi studiate	franceza, rusa	engleza	germana, engleza	engleza, franceza	engleza, franceza, spaniola	engleza, franceza	engleza, franceza
limbi utilizate la serviciu	greaca	greaca	germana, engleza	italiana	engleza, spaniola	engleza	franceza, (rar) româna

utilizare L1 în familie	relativ frecvent ⁵	rar ⁶	frecvent ⁷	ocazion al ⁸	frecvent ⁹ t	frecvent ¹⁰ t	frecvent ¹¹
-------------------------------	----------------------------------	------------------	-----------------------	----------------------------	----------------------------	-----------------------------	------------------------

După cum reiese din rubricile de mai sus, subiecții, cu L1 limba română, au părăsit România în diverși ani, la vârste diferite, și s-au stabilit în alte țări. Doar S1 și S2, care sunt mamă și fiică, au emigrat în aceeași țară (Grecia). Motivele emigrării țin fie de reîntregirea familiei (S1, S2, S3, S5), fie sunt de natură economică și/sau profesională (S4, S6, S7).

Studiul de față nu pornește, așa cum ar fi fost, poate, ideal, de la o evaluare directă, prin testare, a nivelului de L1 al participanților în perioada pre-atrîție. Consider, însă, că pot, totuși, caracteriza suficient de obiectiv competența în L1 al fiecărui participant, întrucât sistemul de învățământ românesc în care au studiat toți aceștia până la un moment dat oferă o certificare standardizată la limba maternă la sfârșitul liceului prin diploma de bacalaureat și toți subiecții (cu excepția S2) au emigrat după vârsta de 17 ani, deci după ce și-au încheiat studiile liceale. În plus, S1 a absolvit Școala Pedagogică și a funcționat peste 10 ani ca învățătoare în județul Suceava, iar S3 și S5 au studii filologice (Facultatea de Litere, UBB Cluj, respectiv UAIC Iași). Mai mult decât atât, S5 este traducător publicat de literatură română, cu un doctorat obținut în Spania pe o temă despre literatura română.

Rezultate și discuție

Diferențele în privința frecvenței și condițiilor de utilizare a limbii române de către participanți descrise mai sus au fost analizate prin prisma impactului lor asupra felului în care participanții se exprimă în mesajele scrise. Pentru

⁵ În interacțiuni cu români și/sau în conversații telefonice și corespondență în română, în timpul vizitelor în România, ocazional cu soțul, care este bilingv secvențial întârziat (L1 – greaca, L2 – româna, >7 ani).

⁶ În interacțiuni ocazionale cu români, în corespondența în română, în timpul vizitelor în România. Copiii nu vorbesc româna.

⁷ În casă, cu soțul, care este bilingv secvențial (L1 – româna, L2 - germana), în timpul vizitelor anuale în România, în interacțiuni frecvente cu români și/sau în conversații telefonice și corespondență în română, prin accesarea presei românești on-line. Copiii sunt bilingvi pasivi.

⁸ În interacțiuni ocazionale cu români, în corespondența redusă în română, în timpul vizitelor ocazionale în România, pe rețelele sociale. În casă vorbește italiana, copilul nu vorbește româna.

⁹ În timpul vizitelor bi/tri-aniuale în România, în interacțiuni cu români și/sau în conversații telefonice zilnice și corespondență în română, pe rețelele sociale, prin accesarea zilnică a presei românești on-line, prin traduceri literare din spaniolă în română.

¹⁰ În casă, cu soțul, care este român, în timpul vizitelor în România, în interacțiuni frecvente cu români și/sau în conversații telefonice și corespondență în română, pe rețelele sociale.

¹¹ În casă, cu soțul, care este român, și cu doi dintre copii, care aveau >16 ani când au plecat din România, în timpul vizitelor în România, în interacțiuni cu români și/sau în conversații telefonice și corespondență în română. Copilul născut în Franța (>4 ani) este bilingv pasiv.

elaborarea modelului de analiză lingvistică, am pornit de la caracteristicile atriției L1 identificate de Schmid (2013) și am urmărit în corpusul de texte manifestările lor care se aplică textului scris. Am clasificat erorile identificate în mesaje și scrisori în acord cu categoriile recunoscute de literatura de specialitate și sintetizate de Choroleva (2009).

Din motive evidente, legate de perioada în care și-a încheiat educația formală în România (1960-1965), S1 utilizează ortografierea cu *i*, și nu cu *â* (cu excepția familiei de cuvinte a lui *român*, cf. modificărilor din 1964) și scrie *nici un/o*, ceea ce, desigur, nu constituie o dovadă de atriție. La același nivel ortografic, apar, însă, două erori intralinguale: folosirea lui *a avea* ca verb auxiliar în loc *a lua* (*Mîine cînd i-au pachetul ...*) și a articolului nehotărît în loc de articolul hotărît pe un substantiv în plural cu *-i* final în *P face puține ore cu elevi pe stadion*. Se poate specula că eroarea din al doilea exemplu (care, ca și cea din primul, este foarte frecventă și la vorbitorii români din țară care nu stăpînesc suficient normele ortografice), constă, de fapt, în folosirea eronată a articolului nehotărît în loc de cel hotărît după prepoziția *cu*. Dacă este așa, sursa acestei greșeli este cunoașterea și aplicarea incompletă a regulilor de folosire a articolului în structura grupului prepozițional sau chiar o manifestare a interferenței L1 - L2, ceea ce ar cataloga-o ca eroare interlinguală. Un exemplu similar este folosirea lui *puține* în loc de *cîteva* sau *I.¹² a găsit la internet o informație*, în cazul grupului prepozițional alegerea prepoziției fiind cu certitudine influențată de L2.

O manifestare clară a atriției care afectează forma de indicativ prezent pers. 3 sg. a verbului *a suferi* apare în fragmentul *m-ar dura să-l văd tare slab, să-l văd cum suferi*. De altfel, literatura de specialitate indică frecvent grupul verbal și conjugarea verbului printre zonele cele mai predispușe la erodare.

La nivel sintactic, aș menționa un dezacord pe care S1 îl face între subiect și predicat în *Normal va fierbe toate în 35'-40'*, însă consider că sursa erorii este mai degrabă anacolutică, ca și în exemplul *Soacra lui I. – care le gătește nu-i ajunge 150 l* (de ulei pe an), astfel încît nu cred că atriția este cauza în aceste situații. De altfel, S1 folosește fraze elaborate, cu numeroase subordonate, intercalate și incidente, în cele mai multe cazuri marcate corect prin punctuație și care nu conțin discontinuități sau rupturi logico-sintactice, ceea ce demonstrează un nivel inițial ridicat de L1, datorat, măcar parțial, formației profesionale.

Așa cum era previzibil, nivelul lexical este cel mai afectat de atriție, iar erorile legate de cologații sînt indiscutabil cauzate de procese subsumate acestui fenomen. S1, de exemplu, descrie o condiție medicală ca fiind *o răceală tare*,

¹² I. este fiul lui S1.

dar nu gravă. În același timp, însă, situațiile legate strict de anumite alegeri lexicale, și mai ales cele în care vorbitorul însuși exprimă anumite dubii sau cere opinia destinatarului rămas în țara de origine, pot fi mai degrabă cauzate de faptul că S1 a învățat cuvântul respectiv direct în L2 și nu l-a știut niciodată în L1, așa cum pare să se întâmple în exemplele următoare: *pnevmonie* – *cuvântul e în grecește sau și în română?*; *Fac bine alunele, adică: alune turcești, nuci, migdale (nu multe), fistichia*¹³ (*nu știu cum se cheamă în românește*¹⁴); *Îi căzuse puțin ematopetala, nu știu cum se traduce în românește; o intervenție chirurgicală (ca o operație, o extragere)*. În cazul lui S1 și S2, este cel mai evident că durata rezidenței în mediul L2¹⁵, în combinație cu ceilalți factori lingvistici și extra-lingvistici, este un factor agravant în procesul de atriție.

La S2, S4 și S6, destul de numeroasele greșeli de ortografie precum *Voi va-ti terminat casa? Cum va-ti petrecut Pastele?, sa vindecat, nu nea-ti uitat*, în special pe grupul verbal, nu semnaleză atriția, ci mai degrabă greșeli fosilizate de L1 scrise, care denotă incompleta învățare a regulilor predate, în mod normal, în școala primară. O dovadă în acest sens este faptul că scrierea greșită a ortogramelor alternează la toți cei trei subiecți cu forme corecte.

În schimb, la S2, care este singurul participant care a ieșit din mediul L1 înainte de 17 ani, se pot observa erori morfo-sintactice care la ceilalți doi participanți nu apar. Astfel, în condițiile necunoașterii regulilor sau a lipsei experienței de lectură în L1, ortografierea anumitor cuvinte este guvernată de pronunție, ca în *Ai început scuala?*; *Din potrivă, se aude ca-o sa ne mai scada din salarii; Mia spus sa-ti trimite salutari!!!* La fel ca la S1, apare, în loc de forma de indicativ prezent pers. 3 pl. a verbului *a lucra*, forma de pers. 1 sg. în contextul *I.*¹⁶ *si sotia lucrez mult*.

Sintaxa este foarte simplă, cu succesiuni de propoziții scurte, foarte frecvent fără subordonate, în care, necaracteristic pentru limba română, subiectul realizat de un pronume personal în nominativ este adesea exprimat, ca în *Eu ti-am scris de vre-o*¹⁷ *2-3 ori pe acea veche și în Eu am nascut pe 29 Octombrie*. Sursa acestei erori e greu de identificat, dacă ținem seama de faptul că, în această situație, și în greacă subiectul poate fi omis. În primul exemplu mai remarcăm și folosirea lui *acea* în loc de *cea*, iar în al doilea numele lunii octombrie este scris fără *m*, prin interferență cu L2. Influența L1 vorbite este

¹³ Aici, S1 dă între paranteze și transcrierea cuvântului cu caractere grecești.

¹⁴ *În* este tăiat

¹⁵ În cazul lor, 40 de ani.

¹⁶ I. este fratele lui S2.

¹⁷ În loc de *vreo*.

evidentă și în omiterea lui *-l* articol hotărât la substantive masculine, ca în *S-ar putea la anu*, și în forma *acuma*, care este de fiecare dată preferată lui *acum*.

În *dar lumina nu vedem la capatul tunelului*, plasarea complementului direct în fața verbului predicat și nedublarea celui dintâi, într-o structură în care nici un vorbitor nativ nu ar ezita să utilizeze pronumele, este o manifestare clară a atriției la nivel sintactic. Alegerea eronată a conectorului, cauzată cel mai probabil de transferul negativ dinspre L2, în *Ma orientez sa vin singura cu mama cu autocarul, pe cind I. o sa vina cu sotia si copiii cu avionul si ne intilnim la Bucuresti* și în *Ce sa zica si N.¹⁸ care astepta sa fie repartizat si a ramas in aer?* conduce la discontinuitate și ruptură logico-sintactică.

Ca și la S6, terminația unor verbe este separată cu liniuță, ca și cum ar fi pronume (*dar nu spune-ti nimanui; buna, ce face-ți?*), însă cel mai probabil dintr-un fel de hipercorectism, și nu din cauza atriției. Folosirea lui *care* în loc de *pe care* (*sa* (sic!) *vindecat cu urmatoarele care ti le trimit in Engleza, cu chimioterapiile care a facut, si citiva prieteni care as vrea sa vad*) este frecventă și la vorbitorul din România, mai ales în exprimarea orală, deci nu este semnificativă pentru evaluarea atriției. Capitalizarea substantivului *engleză*, ca și, într-un alt mesaj, a substantivelor *iulie* și *august*, denotă o influență interlinguală, întrucât aceasta este regula în limba engleză, pe care S2 a studiat-o.

Tot la S2 mai remarcăm anumite restructurări și modificări semantice, în exemple precum *Banii rezerva s-au mincat cei mai multi platind rate s-au* (sic!) *taxe, Mi sa* (sic!) *facut tare dor de Romania, ca de mult n-am mai venit acolo, S-ar putea la anu [...] sa fac o plimbare pe acolo¹⁹, Vacanta de 3 saptamini mi-am mincat-o*, etc. În toate aceste instanțe se "crează" colocații care nu există în limba română, unde *banii se cheltuie, se vine aici și se pleacă acolo, se face o plimbare până acolo, iar zilele de vacanță se consumă*. S2 face o confuzie interesantă între verbele *a urmări* și *a urma* (*Urmareste si o scoala pentru computer acuma.*), a cărei sursă este cu certitudine interferența interlinguală.

Mesajele participantului S2 prezintă, așa cum era de așteptat datorită profilului său, cele mai multe deteriorări și manifestări ale atriției. Bilingvismul său succesiv are caracter substractiv, în condițiile în care competența sa în L1 a stagnat din cauza introducerii L2. Dacă luăm în calcul și factorul sociolingvistic de subordonare/retragere a L1 în fața L2 în domeniul afectiv ale limbii ca prestigiu, statut social, atitudine și grad de aculturare descrise de

¹⁸ N. este soțul lui S2 și este grec.

¹⁹ Adică în România.

Seliger & Vago (1991, p. 4), avem o explicație pentru măsura în care competența în L1 a lui S2 a fost afectată de atriție.

Problemele manifestate de S4 la nivelul grupului verbal (*scriindule, i-mi raspunde, i-ti las si pagina mea de "Facebook", etc.*) sunt însoțite și de cele din grupul nominal, ca în *știinze infermieristice, vreounul dintre voi*). Remarcăm, în contextul neutilizării diacriticelor, interferența cu ortografia italiană în grupul nominal *știinze infermieristice*, unde românescul ț este redat de z, și nu de t sau măcar, ca în ortografia internauților, de tz, iar inovația *infermieristice* este clar influențată de *infermiera* din italiană.

La nivel sintactic, am găsit o situație de înlocuire a acuzativului cu dativul în *i-ti* (sic!) *multumesc din inima ca m-ai raspuns* și a unui cuvânt italian (?), care pare să fie un fel de conector, al cărui sens însă nu l-am identificat (*Aparete ca nu aveam dubii*). Ambele erori se datorează interferenței cu L2. De remarcat comentariul *Scuza-mi gramatica dar la noi in casa vorbim numai in italiana 20 de ani si,mai gresesc*, care este un indicator al felului în care S4 își percepe competența în L1 și care propune și o explicație pentru degradarea acesteia. Totuși, la nivel de topică, sintaxa L1 este intactă, iar dintre erori, doar unele pot fi considerate dovezi ale atriției. În cazul său, manifestarea unei forme de bilingvism subtractiv este probabil cauzată de faptul că, S4 fiind membru al unui grup minoritar, a învățat și utilizează cu precădere limba grupului majoritar, deoarece în acel mediu L2 este mai prestigioasă decât L1.

S3, ca absolvent de studii filologice și cu activitate în mediul academic, este bilingv simultan aditiv (germană și română) și a studiat mai târziu engleza în școală și la facultate. Așa cum am anticipat, puținele erori identificate în mesajele sale țin de partea idiomatică și/sau de colocații (*am luat vacanta peste carneval; Ce bine ca voi capata musafiri de luni!; rutina cotidiana n-o sa ma loveasca chiar din plin dupa vacanta*), fără ca acestea să facă mesajul ininteligibil, ci, mai degrabă, puțin exotic. În primele două exemple, sursa erorii este probabil interferența cu L2. Având în vedere că S3 este etnic german însă, e greu de spus dacă folosirea prepoziției *peste* în locul grupului prepozițional *în timpul* și a verbului *a căpăta* în locul lui *a avea* sunt dezvoltări din perioada pre-atrție sau din cea de după emigrare. Confuzia dintre *din plin* și *în plin* (al treilea exemplu) nu este generată de atriție, căci am găsit-o prezentă și în presa din România²⁰. Stilul lui S3 este expresiv, fraza complexă și fără discontinuități.

Similar cu situația lui S3, nici în mesajele lui S5 și S7 nu am găsit erori, cu atât mai puțin din cele care ar fi manifestări ale atriției. Profilurile celor trei

²⁰ Un exemplu ar fi *A lovit din plin movila de nisip neseemnalizata* (Realitatea TV, 27.10.2008).

subiecți sunt similare, doi având chiar studii doctorale (S5 și S7), și toți trei având o relație asemănătoare cu familia din țară²¹. S5 și S7 sunt bilingvi succesivi (au studiat L2 în școală, înainte de emigrare), iar S5 este chiar licențiat în engleză, spaniolă, română și catalană, și are nivel A2 la germană și franceză. Faptul că acești trei subiecți au control asupra a minimum trei limbi – S3 și S5 pentru L1 și L2 la nivel de nativ, iar S3 și S5 pentru L3 și S7 pentru L2 cel puțin la nivel apropiat de nativ – confirmă concluziile lui Cummins care arată că, pentru vorbitorul bilingv, este din ce în ce mai ușor să învețe următoarele limbi străine (George-Mason-University, n.d.).

Un factor important pentru nivelul lor de limbă română este statutul social al celor trei subiecți înainte și după emigrare, statut care creează un anumit tip de relație cu L1. Astfel, S3, S5 și S7 sunt singurii subiecți din studiu care și în străinătate lucrează în domeniile în care s-au specializat²². Nici unul dintre aceștia trei nu a plecat din necesități economice, deoarece și în România au avut un traseu socio-profesional cel puțin satisfăcător. În domeniul afectiv al relației cu limba română, subiecții nu motive de frustrare și de aceea nu manifestă tendința de a demonstra celor rămași acasă că au succes în mediul L2 în condițiile renunțării la L1.

Concluzii

Discuția de mai sus confirmă că factori precum vârsta, nivelul de educație și durata rezidenței influențează procesul de atriție a L1. Deși acesta nu este un studiu longitudinal, includerea în analiză a unor date care depășesc aria strict lingvistică poate permite elaborarea unor concluzii pertinente, fie ele și parțiale. Se confirmă, astfel, ipotezele că există o corelație sistematică între nivelul de L1 și L2 ale unui vorbitor bilingv, care are legătură cu nivelul de educație²³, că transferul dinspre L2 nu explică toate erorile și că sintaxa și deprinderile receptive sunt mai rezistente la atriție decât semantica și deprinderile expresive.

Dimensiunile acestui articol nu-mi permit, desigur, dezvoltarea temelor legate de code-switching și aculturație, nici considerațiile asupra genului participanților la studiu, deși toate influențează comunicarea verbală și non-verbală în interacțiunile sociale ale bilingvilor. Ele rămân, însă, de interes pentru o cercetare viitoare.

²¹ S3, S5 și S7 au în România frați/părinți/rude/prieteni pe care îi vizitează cel puțin anual și cu care vorbesc frecvent la telefon sau corespundează prin e-mail etc.

²² La care se adaugă S2, dar care și-a făcut studiile în țara de reședință.

²³ Totuși, așa cum am arătat mai sus, aceasta nu se aplică subiecților care au emigrat înainte de vârsta de 17 ani.

Bibliografie

- De Houwer, A. (1996). Bilingual Language Acquisition. In P. Fletcher, & B. MacWhinney, *The Handbook of Child Language* (pp. 219-250). Blackwell.
- dexonline.ro/definitie/atritiune*. (n.d.). Retrieved from dexonline.ro:
<https://dexonline.ro/>
- Gardner, R. C. (1982). Social factors in language retention. In R. D. Lambert, & B. F. Freed, *The Loss of Language Skills* (pp. 24–43). Newbury House.
- George-Mason-University. (n.d.). *Bilingualism & Language Acquisition, Cummins Work*. Retrieved 4 3, 2016, from <http://library.gmu.edu/http://infoguides.gmu.edu/c.php?g=120985&p=787255>
- Liddicoat, A. (1991). Bilingualism: An Introduction. *Bilingualism and Bilingual Education. NLIA*, 2-21.
- Olshtain, E., & Barzilay, M. (1991). Lexical retrieval difficulties in adult language attrition. In H. W. Seliger, & R. M. Vago, *First language attrition* (pp. 139-150). Cambridge University Press.
- Schmid, M. S. (2013, June 10). First language attrition as a window to constraints on bilingual development. *Keynote lecture at ISB9*. Singapore:
<http://www.hss.ntu.edu.sg/programmes/linguistics/web/MonikaSchmid.pdf>.
- Seliger, H. W., & Vago, R. M. (1991). The study of first language attrition: an overview. In H. W. Seliger, *First language attrition* (pp. 3-16). Cambridge University Press.